

Enige vrouwen, Pascha en een opgehemelde kerkverlater (1988)

Sieth Delhaas

Zwolle, september 1987

Lezing opgenomen in: "Kerkverlating is het probleem niet" (Kampen 1988, Gerben J. Althuis red.)

Kerkverlating is voor de 'vrouwenkerk' géén probleem. Integendeel! Deze nieuwe gemeenschap-waar-in-te-geloven-valt neemt toe in aantal. Ze wordt sterk! Het heeft voor vrouwen die zich betrokken voelen bij de 'vrouwenkerk' dus eigenlijk weinig zin zich te verdiepen in kerkverlating uit de gevestigde kerken.

Een andere overweging of wij van de 'vrouwenkerk' wel aan de discussie op dit congres mee zouden moeten doen, was of 'men', de zogenaamde belanghebbenden uit de gevestigde kerken die dit congres zouden bezoeken, wel zo geïnteresseerd is in de mening van ons, betrokkenen bij de 'vrouwenkerk'. Onze twijfel aan die interesse is nog versterkt door het feit, dat al op 31 maart 1987 de medewerking van de overige inleiders op dit congres vaststond. De vrouwen echter waren over het hoofd gezien en kwamen medio juni pas binnen de horizon van de organisatie.

Goed, we zijn er bij. Al moeten we er wat aan wennen om vanuit een commercieel getint congres met zaken als gelóven en kerk bezig te zijn. Hierover mijmerend schoot me de uitdrukking 'winkeldochters' te binnen. Volgens 'Van Dale' een schertsende uitdrukking voor goederen die lang in de winkels liggen en die men niet kwijt kan raken. Ja, zo zouden vrouwen zich kunnen voelen binnen de kerk: winkeldochters. Ten langen leste vergeten, onder het magazijnstof vergrijsd, nergens toe dienend. Maar tenslotte toch ook zo tot de entourage behorend, dat ze voor de koopman zelfs een zekere nostalgische waarde hebben gekregen. Mijn mijmering kan ik illustreren met een opmerking onlangs van een heer uit een kerkelijk pastoraal orgaan als reactie op mijn verwijt naar de kerk toe over gebrek aan interesse voor vrouwenpastoraat: "... maar er zijn nog zoveel aardige vrouwen in de kerk...!"

Wat ik hier in het kader van kerkverlating uit de gevestigde kerken wil doen is een drietal punten aanreiken, die wellicht bij afwezigheid van vrouwen betrokken bij "vrouwenkerk" over het hoofd zouden zijn gezien.

Enige vrouwen

Ik kan hier niet spreken, ook dat is de organisatie bekend, namens "de vrouw in de kerk". Ik voel mij verwant met en spreek dus als vrouw uit de vrouwenbeweging. En als het over geloofszaken gaat vanuit de christen-vrouwenbeweging. Ik spreek namens "enige vrouwen".

Het enige slaat niet in de eerste plaats op het unieke van deze vrouwen. “Enige vrouwen” verwijst naar Lucas 24, waar Jezus het pad kruist van de zogenaamde Emmaüsgangers. Deze mannen, van wie de ogen tot op het laatste moment van hun samen zijn met Jezus bevangen waren, vertellen, dat “enige vrouwen” hen hebben doen ontstellen, omdat zij beweren dat Jezus leeft omdat het graf leeg is. De andere discipelen hebben het lege graf ook gezien, maar Hem niet...!

Opstanding en opstand van vrouwen. Een nieuw begin én de herhaling van een veel ouder verhaal dat ook een nieuw begin betekende; waar vrouwen ook het startsein gaven: exodus. Exodus en opstanding; het zijn begrippen die vrouwen, die vooral de laatste jaren lucht hebben gekregen van wat haar geschiedenis, haar positie, haar plaats is geweest en nog is binnen kerk en christelijke cultuur op het lijf geschreven staan en uit haar leven gegrepen zijn.

Zij hebben ervaren het slavenleven van vrouwen. Hier en daar waar te nemen met het blote oog. Onverbloemd. Maar meestal aan het oog onttrokken door witte bruidskleding, positiejaponnen, mantelkostuums en pumps, lange avondjaponnen of het weduwkleed dat lang blijft en waarop veel wordt getrapt.

Waarom vrouwen kiezen voor exodus en opstand uit haar Eva- én Mariarol doet hier nu niet ter zake. Wie daarin is geïnteresseerd kan zich ruimschoots informatie verschaffen.¹

Vanuit haar eeuwenlange onderdrukking zijn vrouwen op weg gegaan. En dan zitten ze op hetzelfde spoor als waar de oorsprong ligt van het oude Israël. De oorsprong van Israël is te vinden binnen een maatschappelijk religieuze beweging van protest en opstand.

Dit gegeven van protest en opstand is tegelijk voor ‘enige vrouwen’ ook een breekpunt met de gevestigde kerken. Immers het maatschappelijk religieuze is daar doorgaans ver te zoeken. Sterker: maatschappelijk engagement van gelovigen leidt binnen de kerken tot polarisatie en conflicten. Wat moet je als maatschappelijk bewogen en geëngageerde religieuze vrouw dan binnen de gevestigde kerken zoeken? Professor Berkhof zei onlangs in een radio-uitzending: “Mensen zouden boeken moeten lezen over het geloof en daarover met elkaar discussiëren, en nagaan wat ze daarvan wijzer worden.” En ook: “Desnoods zouden mensen elkaar in rollenspelen moeten leren wat ze moesten zeggen als ze in een gezin komen waarin geloofszaken moeilijk bespreekbaar zijn.”² Als ik dit citaat lees, denk ik: hé, prof. Berkhof heeft vast meegedaan in een aantal weekends of groepen over feministische theologie, want daar gebeurt al jaren niet anders!

En toch... een vrouwenklacht is: we worden in de kerken niet gehoord! Juist de ‘enige vrouwen’ onderscheiden zich van de meeste hedendaagse gelovigen doordat zij zich intensief verdiepen in de ontwikkelingen van de moderne theologie en de feministische theologie in het bijzonder. En daarvoor hebben ze van hogerhand waarachtig geen aansporing nodig. Een van de gevolgen van die bestudering van de nieuwe ontwikkelingen binnen de theologie door vrouwen is, dat in feite haar totale erfenis aan christelijke leer wordt overhoop gehaald en met de grond wordt gelijk gemaakt. Wie het boek van Mary Daly, Voorbij God de Vader, heeft gelezen, kan daarover meepraten.³ Met haar scherpe analyses laat zij niet veel van het

1 Bibliografie Feminisme en Christendom, C.J.M Halkes en Petra Peeters, De Horstink 1984

2 Verslag in HN-Magazine, 18 juli 1987

3 Mary Daly, Voorbij God de Vader, De Horstink 1983

patriarchale christendom overeind. Wat vrouwen daarna overblijft zijn vaak niet meer dan de eigen naakte geloofs- of Godservaringen. Maar die blijken meestal voldoende om als uitgangspunt te fungeren om op weg te gaan naar een nieuw verstaan van bijbel en geloofstraditie. En wat de kerken betreft: in oktober 1978 schreef ik in het dagblad *Trouw* een artikel met de titel “Kerk pas op je vrouwen”⁴ ter gelegenheid van het op gang komen van de cursussen *feministische theologie op het vormingscentrum “Kerk en Wereld”*. Een waarschuwing die, als we de stand van zaken van vandaag bekijken, op geen enkele manier ter harte is genomen. Ik herinner daarvoor onder andere ook aan het vergeten van de vrouw tijdens een tegenbezoek van een Nederlandse reformatorische delegatie aan de paus in Rome in maart 1986;⁵ het intrekken van het geld door de drie grote kerken ten behoeve van het studiesecretariaat van de sekte Vrouw, Kerk en Samenleving van de Nederlandse Raad van Kerken.

Ik luister daarbij ook naar een vrouw, die in 1969 een van de eerste vrouwelijke kerkeraadsleden in de Gereformeerde Kerken was en in 1987 constateert: “Waar vrouwen zo weinig in tel zijn, bij zo’n kerk, daar kan ik niet meer bij horen. Toen ging ik het geloof anders interpreteren. God is niet zoals ze hem altijd hebben aangepreerd. Dat hebben ze gedaan om hun eigen macht. Ze hadden God als het ware in hun eigen broekzak.”⁶ En zo worden vrouwen kerkverlaters!

Pascha

Tijdens de voorbereidingen van deze bijdrage schoot me de discussie weer te binnen die naar aanleiding van Het lege testament van de theologiestudent Piet van der Ploeg in het dagblad *Trouw* plaatsvond.⁷ Ik ergerde me in die discussie eraan dat vooral de zorg over de kerkverlating ging naar de jeugd, de erfgenamen, terwijl ik om me heen zag gebeuren, al jarenlang, dat ook vrouwen tot de kerkverlaters behoren. Eens de meest trouwe groep kerkbezoekers. Maar daaraan werd geen enkel woord gewijd. Waarom niet? Een te gevaarlijk onderwerp?

In diezelfde periode schreef ik samen met twee andere vrouwen een Podium-artikel voor dit christelijk ochtendblad. In dit artikel lieten wij weten dat er een steeds sterkere neiging in ons groeide om allerlei wetten, regels of voorschriften in de samenleving te negeren dan wel te overtreden omdat we ons gedwongen voelden ons met vrouwen te solidariseren. Bijvoorbeeld met vrouwen die in het bijstandsbeleid van de overheid van naar, nee, eigenlijk óver de rand van de samenleving worden gedreven. Maar ook in solidariteit met jongeren die strijd voeren tegen gemeentelijke overheden in hun woonbeleid; om het behoud van kraakpanden waar de wet de huizenspeculanten beschermt en de jongeren tot uitschot van de samenleving maakt. We wilden laten horen, dat wij behoefte hadden ons te solidariseren met vredesactivisten op Woensdrecht en milieudemonstranten bij kernenergiecentrales. Dit Podium-artikel werd niet geplaatst. Wij vermoedden met name omdat wij in ons schrijven onze behoefte tot solidariteit motiveerden met verwijzing naar het handelen van

4 *Trouw*, oktober 1978

5 Sieth Delhaas, *Feministische theologie, een “dwaalweg”*, De Horstink 1986

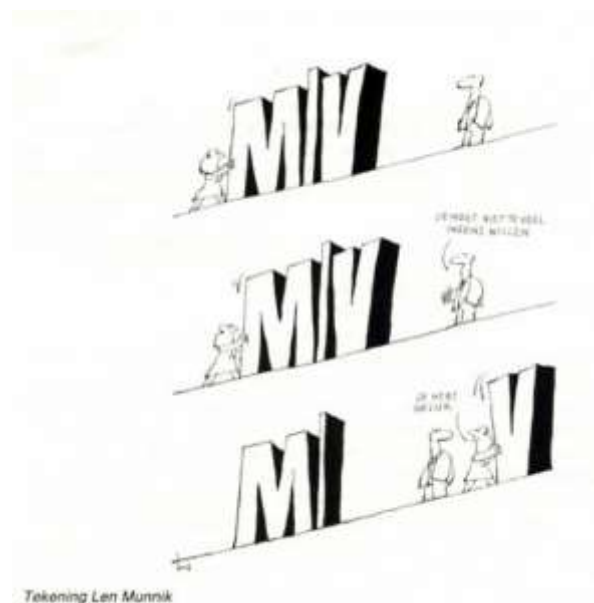
6 Werkstuk voor Sociale Wetenschappen 2 in het kader van M.O. theologie over ‘kerkverlating’ door Tineke Koetsier-Korvinus.

7 *De lege kerk een grote zorg*, Bert de Jong (red.), uitg. *Trouw/Kwartet* 1985

verschillende regeringspersonen. Handelingen die in het kader van bijvoorbeeld de RSV-enquête en het toen spelende bouwschandaal, hoogstwaarschijnlijk het daglicht niet konden verdragen.

Naar mijn gevoel hebben deze laatste feiten alles te maken met kerkverlating. Jongeren doorzien vandaag, gelukkig veel meer dan toen mijn generatie op die leeftijd was, zo'n vijftig jaar geleden, met ons onwrikbaar geloof in HET GEZAG, de pokerspelletjes die op dat niveau ook worden gespeeld. Van deze jongeren zijn er velen afkomstig uit gerespecteerde christelijke gezinnen. De kerk zien zij allang niet meer zitten. Maar zij zijn wel degenen die vaak met inzet van het eigen lijf werken aan maatschappelijke gerechtigheid, vrede en het behoud van de schepping. Het komende vredesconcilie zijn zij allang vooruit. Zij hebben in tegenstelling tot de gelovigen in de gevestigde kerken geen officiële oproep nodig om in actie te komen. Bovendien is het

een werkelijkheid, dat vele van de "enige vrouwen" kinderen hebben die krakers, vredes- of milieuactivisten, lesbiennes of homo's zijn. Degenen die behoren tot die maatschappelijke groepen, die de kerken vanouds liever buiten haar deuren houden. Welk verhaal moeten wij, 'enige vrouwen', naast de halve waarheden die wij zelf intussen over onze positie binnen kerk en christendom hebben ontdekt, nog aan onze kinderen doorgeven? Er zijn geen woorden meer. De enige manier die ons nog rest is zo solidair in hun strijd te staan, dat het moment zal komen dat deze jongeren zien dat wij op onze manier 'de dienst onderhouden'. Moge het zo zijn dat zij ons dan vragen: "wat betekent deze dienst voor u?" (Exodus 12:26). Misschien dat er op die manier een nieuwe ruimte komt voor de woorden van Het Verhaal.

Een opgehemelde kerkverlater

De 'enige vrouwen' zitten op het spoor van het oude Israël, namelijk dat van een maatschappelijk religieuze beweging. Zij zijn op zoek naar een nieuwe theologie die ook wel feministische theologie wordt genoemd. In het laatste gesprek met de theoloog-filosoof Leendert Oranje zegt hij: "Het soort theologie waar wij naar op zoek waren (in Indonesië waar hij in de jaren zestig docent was, s.d.) ontstond vanuit betrokkenheid bij strijd van mensen in een concrete maatschappelijke situatie. In die strijd is godservaring als het ware impliciet aanwezig. Pas later, wat Gutiérrez de 'tweede stap' noemt, wordt het expliciet gemaakt. Maar de strijd, het engagement, is er het eerst.⁸ Ik denk, dat christen-feministen zich in deze formulering uitstekend kunnen vinden. Feministische theologie verzet zich tegen een theologie van de kerken⁹ die niets te maken heeft met Jezus van Nazareth, in zijn tijd zeker ook een kerkverlater te noemen, in strijd als hij was met de toenmalige godsdienstige leiders. In de theologie van de kerken echter is deze Jezus steeds meer opgehemeld.

⁸ Gesprek met Leendert Oranje in: Wending nr. 4, 1987, De Horstink

⁹ Het uur van de waarheid, het Kairos-document van Zuid-Afrikaanse christenen, Ten Have, Baarn 1986

Losgemaakt van zijn concrete daden waarin hij zijn engagement met de onderdrukten in zijn tijd tot uitdrukking bracht.

Aanbevelingen

Aan de inleiders op dit congres is gevraagd zoveel mogelijk aanbevelingen te formuleren geadresseerd aan kerkelijke beleidskaders. Ik heb het me heel gemakkelijk gemaakt. Eind augustus 1987 is er namelijk op het vormingscentrum 'Kerk en Wereld' te Driebergen een symposium gehouden ter herdenking van tien jaar vrouw-en-geloof/feministische-theologie cursussen. Tijdens dat symposium, dat de veelzeggende titel 'Vrouw en Macht'¹⁰ meekreeg, werd een vrouwensynode gehouden. Vrouwen uit de gehele breedte van de christelijke vrouwenbeweging, uit kerken afkomstig die aangesloten zijn bij de Raad van Kerken in Nederland, vrouwen uit kerkbeleid, bijstandsvrouwen, lesbische en zwarte vrouwen en wetenschapsters die zich aan universiteiten en hogescholen bezighouden met feministische theologie, waren uitgenodigd. Zij hebben zich beziggehouden met vragen en problemen van vrouwen in relatie tot de kerken en de hedendaagse samenleving. Tijdens die eerste oecumenische vrouwensynode, uniek in de geschiedenis, zijn er veertig aanbevelingen gedaan en met grote stemmenmeerderheid aangenomen. De aanbeveling die ik hier wil doen is: laat de kerken zich deze aanbevelingen ter harte nemen. Kerken, ga er over in gesprek met vrouwen en open je oren en harten! De aanbevelingen zijn intussen al aan de diverse kerken aangeboden.

Vrouwenkerk

Graag wil ik nog terugkomen op het begrip 'vrouwenkerk', waarmee ik mijn inleiding begon. Over dit woord zijn nogal wat speculaties in omloop. Het woord 'vrouwenkerk' is afkomstig van de Amerikaanse theologe Elisabeth Schüssler Fiorenza.¹¹ Zij legt het zo uit: "Een feministisch kritische bevrijdingstheologie tracht christenvrouwen in staat te stellen de structurele zonde van het patriarchale seksisme theologisch te onderzoeken, in een feministisch bekeringsproces de innerlijke geestelijke gevolgen ervan te verwerpen en uit te groeien tot de ecclesia van vrouwen, de vrouwenkerk." Kenmerk van die vrouwenkerk is een verzoenende houding, een eerste vereiste in dit proces om 'volk van God' te worden.

Dit herkenkend zijn een groeiend aantal stoffige winkeldochters uit de kerken opgestaan. Zij hebben geen verlangen nieuwe kerken te stichten. 'Vrouwenkerk' loopt dwars door alle kerken heen en strekt zich uit tot ver buiten de kerkmuren. Tot de 'vrouwenkerk' rekenen zich vrouwen die zelf ambten bekleden in de gevestigde kerken, vrouwen die nog van harte lidmaat zijn, maar ook vrouwen die al lang de kerkdeur, zelfs met een fikse klap, achter zich hebben dichtgeslagen.

In die 'vrouwenkerk' zijn ook mannen te vinden. Mannen die bondgenoten van vrouwen zijn geworden en het een vereiste vinden om vanuit een feministisch perspectief te kijken naar kerk en cultuur vandaag.

¹⁰ Sieth Delhaas, *Geloven in Macht*, Boekencentrum 1987

¹¹ El. Schüssler Fiorenza, *Geen stenen voor brood*, Gooi & Sticht 1984

Het bondgenootschap van mannen is bijvoorbeeld heel duidelijk geworden in de manier waarop enkele mannen uit de Raad voor Overheid en Samenleving van de Hervormde Kerk zich inzetten voor de contacten kerkvrouwen/ bijstandsvrouwen. Een ander bewijs voor de groeiende belangstelling van mannen voor 'vrouwenkerk' is, dat tijdens het symposium 'Vrouw en Macht' de workshop 'mannen en feministische theologie' – waaraan slechts mannen mochten meedoen – de grootste belangstelling kreeg. Wat de lengte van de wachtlijst betreft hadden er wel drie workshops kunnen plaatsvinden. Terugkomend op de aanbevelingen denk ik, dat juist die mannen die bondgenoten zijn geworden van 'enige vrouwen' zich keihard zullen moeten inzetten – als we het gesprek met de gevestigde kerken nog vol willen houden – om de aanbevelingen van de oecumenische vrouwensynode ook op de bestemde plekken serieus aan de orde te laten komen.

Ik spreek de wens uit, dat allen in de gevestigde kerken, mannen én vrouwen van wie de ogen nu nog 'bevangen' zijn, mogen zien voordat Jezus uit hun midden verdwijnt.